

*مۆرتن بۆوس

پېشىگرتن لە دەمارگىرى توندوتىژ

پتەوکردنى ھىزى ناوھى كۆمەلگا زۆر گىرنگە بۇ پېشىگرتن لە دەمارگىرى توندوتىژ. بەلام ئەو كارە پىويستى بە رىكارى وورد و دىراسە تىكردى پۇلە سىيەكانى پېشىو ھەيە. ئىنستىتوتى مېرى يەككىكە لە پازدە سەنتەرى توئىنەنەودى جىھانى بۇ توئىنەنەو لە و بابەتە لە رۇژھەلاتى ناوھى راسىت و باكوورى ئەفرىكا و ناوچەى بەلكان، ئەوھش لە جوارچىئەدى پىرۇژەى (PREVEX) دا كە لەلايەن يەككىتە ئەوروپاوە پالېشىتى كراوھ.

يەككىتە ئەوروپا لە سالى 2001 ھوھ تا ئىستا چەندىن جار چاوى بە پۇلە سىيەكانى بۇ رووبەروو پىويستەوھى تىرۇر داخشان دووھتەوھ. لەگەل ئەوھشدا، كارىگەرى تىكەدەرانەى دەمارگىرى توندوتىژ تەنگى ھەلچىنەو و شەپۇل شۇكە ھەژنەرەكانى سنوورە نىودەولە تىيەكانى بەزان دووھ. بەلام پرسىيەرى بىنەرتى ھەر ماوھتەوھ: بۇچى دەمارگىرى توندوتىژ لە ھەندى كۆمەلگا دا سەرھەلئەدات و لە ھەندىكى دىكە سەر ھەلئەدات؟ وەلامى ئەو پرسىيارە نامانجە سەرھەكەكى ئەو پىرۇژە نوپىيە (بە ناوى (PREVEX) كە لەلايەن يەككىتە ئەوروپاوە پالېشىتى لىكراوھ. ئەوھش بۇ دىراسە تىكردى دىنامىيەتە كۆمەلەيەتى و سىياسىيەكانە لەو ژىنگانەى ھۆكارى دەمارگىرى تىدايە لە ھەرىكە لە ناوچەكانى رۇژھەلاتى ناوھى راسىت و باكوورى ئەفرىكا و ناوچەى بەلكان لە ئەوروپا. ھاوكات پىرۇژەكە بۇ دەستىشان كىردى رىنگاكانى پېشىگرتنە لە دەمارگىرى توندوتىژ بۇ ئەوھى دارپۇژەرانى پۇلەسى بتوان رىنگاچارەى باشتر و كارىگەرتەر لەخۇ بگىرن، ئەوھش لە رىنگەى پتەوکردنى ھىز و بەرھەلستىيە ھەناوېەكانى كۆمەلگا .

تىيى جىبە جىكارانى ئەو پىرۇژەيە تىشك دەخەنە سەر ناوچەيەكى بەرفراوان لە رۇژھەلاتى ناوھى راسىت (بە عىراقەوھ) و باكوورى ئەفرىكا و ناوچەى بەلكان بۇ ئەوھى بە قوولپەوھ بەراوردى لە نىوان ئەو ژىنگانە بىكرى كە حالەتى دەمارگىرى توندوتىژيان لى سەرھەلئەدات لەگەل ئەوانەى كە لىيان سەرھەلئەدات. ھاوكات دىراسەتى چۆنىتى پتەوکردنى ھىز و بەرھەلستى كۆمەلەيەتى دەكرىتەوھ لەو ژىنگانەى كە رىخۇشكەرن بۇ دەمارگىرى توندوتىژ بەلام ھىشتا دىاردەكەيان تىدا بەدى نەكراوھ .

پىرۇژەى PREVEX تەركىز دەخاتە سەر پىنج نامانجى سەرھەكى بۇ باشتر كىردى رىنگاكانى پېشىگرتن لە دەمارگىرى توندوتىژ:

۱. تىگەيشتى ووردەكارىيەكانى دەمارگىرى توندوتىژ:

سەربارى ئەوھى كە زاراوھ و چەمكى دەمارگىرى توندوتىژ لە بوارى ئەمنىدا زۆر بەكار دىت، كەچى ھىشتا پىناسەيەكى وورد و تەواو بۇ زاراوھكە و دىاردەكە نەكراوھ. ئايا چۆن بەن تىگەيشتىكى روون بۇ سىروشتى ئەو دىاردەيە دەتوانىن كارىگەر بىن لە پېشىگىركىردن لە دەمارگىرى توندوتىژ؟ بىگومان پىركىردنەوھى ئەو كەلپنە گىرنگە ئەگىنا لە كاتى دارپۇژەتى پۇلە سىدا دەپتە ھۇى دەرھاوېىشتەى نەخوزارو. بە واتايەكى

ديکه، ئەو بەرچاوپوونيه تەنيا بۆ مەبەستى ئەكادىمى نيه بەلکو بۆ خودى ئەو پۆله سيانەيه که بۆ پيشگيرىکردن له دەمارگيرى توندوتيز له ناوچەکانى رۆژهلاتى ناوهراسى و باکورى ئەفريکا و ناوچەى بەلکان دادەرپيژن .

۲. ويناکردنى چوارچيوى ژينگەى هاندەر:

ويناکردنى چوارچيوى ژينگەى هاندەر که فاکتەرە جياوازهکانى سەرهلدانى دەمارگيرى توندوتيزى تيداىە و ئەگەرى سەرهلدانى دياردەکشى تيدا بەرزە زۆر پيوستە. ئەو چوارچيوى شىکارىە لەسەر سىخى خاسىەتى سەرەكى بونىادنراو: چرکەساتى برىاردان، حالاتى سەرهلدان يان سەرهلنەدانى دەمارگيرى توندوتيز، و کارىگەرى رىکارەکانى پيشگرتن.

چرکەساتى برىاردان: لەوکاتەى که نايدۆلۆژياى رادىکاليزم يان گوتارى رق بەربالون تىگەيشتن لەو چرکەساتانەى برىاردان که دەبنە هۆى توندوتيزى زۆر گرنگە.

سەرهلدان و سەرهلنەدان: لەو پرۆژهىدا سەرنجىكى تايبەت دەخەينە سەر حالاتى سەرهلنەدانى دەمارگيرى توندوتيز له ژينگەيهكى هاندەردا. دەشپرسين: بۆچى هەندى كۆمەلگا توانايەكى باشتريان هەيه له بەرهلستىکردنى نايدۆلۆژياى دەمارگيرى توندوتيز؟ سەرکردەى كۆمەلگا لۆكالىەكان، بە سەرکردە ئاينيهكانەوه، چى رۆلێك لهو بارهيهوه دەبين؟ زۆرەيه جار تىگەيشتىنى هۆكارەکانى سەرهلنەدانى توندوتيزى گرنگترە له تىگەيشتى هۆكارەکانى سەرهلدان بۆ ئەوهى رىکارەکانى بەرزکردنەوهى تواناي بەرهلستى و پيشگرتن له توندوتيزى ديزاين بکړين .

رىکارەکانى پيشگرتن: لێرەدا گریمانەكەمان ئەوهيه که دەستنيشانکردنى رىکارە گارىگەرەکانى پيشگرتن پيوستى بە باشتر تىگەيشتى بزوینەرە جياوازهکانى پرۆسەى دەمارگيرى توندوتيز هەيه، لەگەل تىگەيشتن نايابۆچى دياردەکه له هەندى ناوچەدا هەتا ناستى توندوتيزى گەشە دەستى و له هەندىكى دیکەدا گەشە ناستى.

۳. پیکهوه بەستنهوهى دینامیه ته لۆکالی و جهمانیەکان :

زۆرەيه ئەو شىوازه دەمارگيرى توندوتيزى که له رۆژهلاتى ناوهراسى و باکورى ئەفريکا و ناوچەى بەلکان رووبەرپويان دەبينەوه لۆکالين بەلام خاوەنى پيوهەندى جهمانين. پيوستە پيوهەندى لۆکالی و جهمانى لەيهکتر جيا بکەينهوه چونە هەندى گروپ بە ئەنقەست و بە مەبەست و بە ستراتيز هەولدهەن ببنە خاوەن براندىكى چالاک له تۆرى نايدۆلۆژياى دەمارگيرى جهمانيدا (بۆ نموونە ئەلقاعيدە و داعش). ديارە بەکارهينانى ئەو جوهر ستراتيز بۆ براندهکانيان بۆ ئەوهيه که رىکخراوهکانيان زياد له قەوارەى خويان بە تواناى و کارىگەرتەر و نيودهلهتير ببينين .

۴. تىگەيشتن له دەسەلاتە رکا بهرەکان :

دياره که خەلکانى زۆر له پانتايى رۆژهلاتى ناوهراسى و باکورى ئەفريکا و ناوچەى بەلکان له چوارچيوى دەولەتى ناسک و لەرزۇکدا دەژين، که حکومەتەکانيان تواناي يان ئيرادهى خزمەتکردن و پاراستنى هاوالتيانيان نيه. هەندىک لهو خەلکانە وهک گەندەل و ناکارىگەر سەيرى دەولەتەکانەيان دەکن، له جياتى ئەوهى وهک خزمەتگوزار و کارىگەر ببينن. ئەوهش دەبێتە هۆى دەربىنى نارەزايى له دژى دەولەت که له لايەن سەرکردە توندپووهکانەوه بە نايدۆلۆژياى دەمارگيرى وهک ئامراز بەکار دەهيندريين .

۵ (بەرزکردنەوهى ناستى کارىگەرى رىکارەکانى پيشگرتن :

لەو کاتەى که له پرۆژهى PREVEX دا بە رىکارى خواربەرەو سەر برەويكى گەورە بە توپزینەوهى بواری دەمارگيرى توندوتيز و ستراتيزەکانى پيشگرتن دەدریئ، پيشنيازهکانى پۆلهسى که ليوهى بەرهم ديئن دەبنە هۆى تىگەيشتىنى باشتر له چۆنىتى پيشگيرىکردن له دەمارگيرى توندوتيز، هەرودها چۆن تواناكانى يەكيتى ئەوروپا و ولاتە هاوبەشەکانى لەو بواردەدا باشتر بکړين .

ئىنستىتوتى مېرى يەككىكە لە پازدە دامەزراوہ و سەنتەرى توڭئىنەوہى ھاوبەش بۇ جىبەجىڭردنى ئەو پىرۇژە تەمووحە، كە پالېشتى دارايىيان لە چوارچىوہى بەرنامەى Horizon 2020 Horizon 2020 Research and Innovation Programme لەلايەن يەككىتە ئەوروپاوە بۇ دابنىكراوہ (رېكەوتننامەى ژمارە 870724). وەك توڭئەرى سەرەكى رېڭخەر لەو پىرۇژەبەدا، ئەو دەرفەتە بەكار دېنم بۇ ئەوہى سوپاس و پىزانىي خۇم بۇ ئىنستىتوتى مېرى دەرىپىم بۇ ئەو شەراكەتە و ئەو كارە چاكانەى كە توڭئەرانى ئىنستىتوتى مېرى ئەنجاميان داوہ، نەك تەنيا بۇ پىرۇژەى PREVEX بەلكو بۇ چەندىن پىرۇژەى دىكەى كە لە پىنچ سالى رابوردودا ھەردوو ئىنستىتوتى مېرى و نوپى بەيەكەوہ ئەنجاميان داوہ.

بەكارھېنانى وەكو سەرچاوہ. مۇرتن بۇوس (2021) پىڭگرتن لە دەمارگېرى توندوتېژ، سەرنجى سىياسى. بەرگى 4، ژمارە 43
ئەم بىرو رايانەى لەم بابەتەدا خراونەتەروو بىروبوچونى نوسەر خۇين و مەرج نىە كە بىروبوچونى ئىنستىتوتى مېرى بن.